

הסיכום ממערכי השיעור לפרק שירת ימה"ב.

כתב וערך המורה : אלי פרה

רבי יהודה הלוי - (ריה"ל 1075 – 1142) הקדמה על ריה"ל; אישיותו ויצירתו.

גדול משוררי ספרד. המשורר הלאומי בהא הידיעה של תור-זהב בספרד. משורר ופילוסוף. חיבר את הספר הפילוסופי "הכוזרי" (במקור: "ההגנה על הדת המושפלת") במרכז הספר שלושה ערכים: א"י, האמונה הדתית והשפה העברית. חיבר מחרוזות שירי ציון והרבה פיוטים שחדרו לסדור התפילה היהודי. ידוע פיוטו הגדול: "ציון הלא תשאלו לשלום אסיריך" פיוט-קנה הנאמרת באופן קבוע בליל תשעה באב אחרי "איכה". התפרסם בכול קהילות ישראל בגולה כרב גדול בתורה, ראש ישיבה גדולה רבת תלמידים, פייטן ומשורר ורופא דגול, שרבים שיחרו לפתחו. בעל מעמד חברתי וכלכלי גבוה, עשיר, ונותן חסות למשוררים אחרים שהחלו דרכם בחצרו. ואכן כדבריו בשיר: "לבי במזרח" עזב ריה"ל את כל טוב ספרד ועלה לא"י להשתטח על חורבות ירושלים. בדרכו ליפו, עיר הנמל העיקרית באותה תקופה, שהה במצרים, אצל נתן החבר, מראשי הקהילה היהודית. שם, התקבל בכבוד מלכים. הוא התעכב במצרים שנה לפני עלייתו לארץ. בשהייתו במצרים, התפעל ממראות הנילוס ואזורי ארץ-מצרים המוזכרים במקרא, ולכבוד מראות אלו חיבר את השיר שלפנינו.

הפֶּשֶׁט הַזְמַן / ריה"ל

1. הַפֶּשֶׁט הַזְמַן בְּגֵדֵי תְרָדוֹת / וְלָבַשׁ אֶת בְּגָדָיו הַתְּמוּדוֹת.
2. וְלָבַשָׁה הָאֲדָמָה שֶׁשׁ וְרִקְמָה / וְעִשְׂתָּה מְשֻׁבָּצוֹת זָהָב רְפִידוֹת ?
3. וְכָל מִזְרַע יְאוּר - תִּשְׁבֵּץ, כְּאֵלוֹ / נְאוֹת גִּשְׁן בַּחֲשֹׁן הֵם אֶפּוּדוֹת,
4. וּמְרַבְּדֵי נְאוֹת מְדָבָר - תְּטוּבוֹת, / וְרַעְמָסֶס וּפְתוּם - פְּזוֹ רְבוּדוֹת.
5. וְשָׂדֵה עַל שְׂפַת הַיְאוּר וְשָׂדוֹת, / צְכָאוֹת הֵן, אֲבָל שֶׁהֵן כְּבָדוֹת:
6. יִדְיֶהֶן כְּבָדוֹ מִן הַצְּמִידִים / וְצָרוּ צַעְדֵיהֶן בְּצַעְדוֹת.
7. וְלֵב יִפְתָּה וַיִּשְׁכַּח אֶת זְקוּנָיו / וַיִּזְכֹּר עוֹד יְלָדִים אוֹ יְלָדוֹת
8. בְּגֵן עֵדֶן בְּמִצְרַיִם בְּפִישׁוֹן, / בְּגִנּוֹת עַל שְׂפַת נְהַר וְשָׂדוֹת.
9. וְהַקְּמוֹת יִרְקַקְּוֹת אֲדָמוֹת / וְלִרְקָמוֹת מְלָבָשׁוֹת בְּגָדוֹת,
10. וְרוּחַ יָם תְּנִיפְמוֹ, וְנָרְאוֹ / כְּמוֹ מְשֻׁתְּחוֹת אֶל אֵל וּמוֹדוֹת...

התיאור הראשוני של השיר: התפעמות ממראה הנוף של ארץ הנילוס, (היאור) על ימה ונהרותיה, ערי המִסְכְּנוֹת: פתום ורעמסס, שְׂדוֹתֶיהָ ונערותיה. תמונות הנוף האנושי והטבע שרואות עיניו, מדומות לגן עדן.

בית (טור) 1: הַפֶּשֶׁט הַזְמַן בְּגֵדֵי תְרָדוֹת / וְלָבַשׁ אֶת בְּגָדָיו הַתְּמוּדוֹת.

תפארת הפתיחה:

- א. חריזה בין הדלת והסוגר (תְרָדוֹת – תְמוּדוֹת)
- ב. נושא השיר; התפעמות מהיופי הנגלה לעיניו, כשהוא מציג יופי זה בתקבולת ניגודית, כלומר: האם הַזְמַן, שהיא מילה נרדפת, עפ"י המוסכמה (קונבנציה) בשירת ימה"ב, לאסון וגורל מר, האם הַזְמַן פשט את הבגדים המאיימים (בְּגֵדֵי תְרָדוֹת) ובמקומן לבש בגדי תְמוּדוֹת?
- ג. שני קישוטים לתפארת הפתיחה: שיבוץ מקראי ראשון מספר יחזקאל כ"ו פסוק 16: "וְאוֹת בְּגָדֵי רִקְמָתָם יִבְשִׁטוּ וְזָרְדוֹת". שם במקרא הנימה בפסוק מפחידה ומאיימת, והדובר בשיר זה הופך את הנימה הזאת לעניין נעים ונחמד, כדברי השיבוץ השני מהמקרא למילה תְמוּדוֹת: בראשית

כ"ז 15: "ותקוּזוּ רבקה אֶת בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגֵּרִל, הַחֲמֹדֹת אֲשֶׁר אֶתָּה בְּבֵית וְתִלְבֵּשׁ אֶת יַעֲקֹב".

בית (טור) 2: וְלִבְשָׁה הָאֲדָמָה שֶׁשׁ וְרִקְמָה / וְעָשְׂתָה מְשֻׁבָּצוֹת זָהָב רְפִידוֹת ?

המשך ההתפעמות ממראה הנוף והטבע של שדות-ארץ גושן והנילוס. בפאראפרזה נאמר בשאלה רטורית: האם האדמה התנפלה בלבוש יקר של רקמה ושש, (לבוש וכסות יקרים ויפים מתקופת המקרא אשר בהם הלבישו את אהרון הכהן) ואת המצעים שלה עשתה ממשבצות זהב? **רְפִידוֹת** – מצעים. שיבוץ משיר השירים: "עֲבוּדֵי (של האפיריון) עָשְׂה כֶסֶף, **רְפִידוֹתוֹ זָהָב**" האדמה מקבלת תכונות אנוש כשהיא מדומה לנערה המציגה ראוותנות ביופי בגדיה הצבעוניים.

בית (טור) 3: וְכָל מִזְרַע יְאֹר - תִּשְׁבֵּץ, כְּאֵלוֹ / נְאוֹת גֶּשֶׁן בְּחֶשֶׁן הֵם אֲפֹדוֹת,

מִזְרַע, השטח הזרוע שסביב היאור, הוא הנילוס, גם הוא כאילו לבש תשבץ (רקמה) ונאות (נאות-ככר, אחו מרעה) גושן – היא הארץ בה השתכנו העברים בתקופת פרעה ויוסף הצדיק. חלקת ארץ זו כאילו נחנכה (אפודות = חגורות) ע"י החושן. החושן היה חלק מלבושו של אהרון הכהן, עליו היו משובצות 12 אבנים טובות כנגד 12 שבטי ישראל. יש כאן צימוד שונה-אות – **גֶּשֶׁן < חֶשֶׁן**.

בית (טור) 4: וּמִרְבְּדֵי נְאוֹת מִדְבָּר - חֲטוּבוֹת, / וְרַעְמָסֶס וּפְתוֹם - פְּזֵי רְבוּדוֹת.

מִרְבְּדֵי – משטחי נאות-המדבר של מצרים נדמות לנערות חטובות-גו, ואותם ערי המסכנות שבנו היהודים בתקופת פרעה – פתם ורעמסס, כאילו הן **רְבוּדוֹת**. בזהב. יש כאן משחק מילים וצימוד חלקי – **מִרְבְּדֵי < רְבוּדוֹת**, שתי המילים נגזרות מהמילה מרבד – שטיח.

בית (טור) 5: וְשָׂדֵה עַל שְׂפַת הַיְאֹר וְשָׂדוֹת, / צְבָאוֹת הֵן, אֲכָל שְׂהֵן כְּבָדוֹת:

שתי גדות הנהר מתהלכות נערות מצרים החנניות **שָׂדֵה וְשָׂדוֹת**. כמו צבאות. **צְבָאוֹת** = איילות קלות רגלים. עפ"י המוסכמה בשירת ימה"ב האיילת, והצביה משולות לאהובות מפתות. אולם יש כאן ביטוי אירוני-הומוריסטי: מצד אחד הן נדמות לאיילות קלות רגלים ומאידך הן **כְּבָדוֹת** בשל העדיים שהתקשטו בהן. מלבד הצימוד החלקי של **שָׂדֵה וְשָׂדוֹת** יש גם שיבוץ מקראי מקהלת ב' פס' 8: "עֲשִׂיתִי לִי שָׂרִים וְשָׂרֹת וְתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי אֲדָם, **שָׂדֵה וְשָׂדוֹת**" פסוק המתאר את עושרו של שלמה המלך שהרבה נשים ותענוגות.

בית (טור) 6: יְדִיהֶן כְּבָדוֹ מִן הַצְּמִידִים / וְצָרוּ צַעֲדֵיהֶן בְּצַעֲדוֹת.

המשך תיאור גדות הנהר עליהן מהלכות נערות מפתות המתוארות כנערות עמוסי תכשיטים, עד כדי כך שידיהן כְּבָדוֹ מִן הַצְּמִידִים והצעדים, הפסיעות שלהן צרו מהצעדות. צרו = צעדים קשים בהליכה מעומס או עייפות. **צַעֲדוֹת** = צמידי רגל. שוב צימוד מספר ישעיהו פרק ג' פס' 20: "הַפָּאֲרִים וְהַצְּעָדוֹת וְהַקִּישׁוּרִים וְהַתִּי הַנֶּכֶשׁ וְהַלְוִוִּיִּם"

בית (טור) 7: וְלֵב יִפְתָּה וַיִּשְׂכַּח אֶת זְקוּנָיו / וַיִּזְכֹּר עוֹד יְלָדִים אוֹ יְלָדוֹת.

הטור הזה כפשוטו אומר באופן גלוי כי למראה יופי נערות מצרים, הלב הזקן מתפתה למראה הנערות החטובות ומזכירות לו ימים עברו כשהיה צעיר ונהנה ממראה ילדים וילדות. אין ליחס חשיבות לעניין הילדים והילדות, אלא שנזקק להם לחרוז, כי הכל נעשה בנימה הומוריסטית-אירונית. שוב נמצא כאן תקבולת ניגודית בין הדלת והסוגר – בדלת: "וַיִּשְׂכַּח אֶת זְקוּנָיו, ובסוגר: "וַיִּזְכֹּר עוֹד יְלָדִים אוֹ יְלָדוֹת"

בית (טור) 8: בַּגֵּן עֵדֶן בְּמִצְרַיִם בְּפִישׁוֹן, / בְּגִנּוֹת עַל שְׂפַת נְהַר וְשָׂדוֹת.

עפ"י המקרא הפישון הוא אחד מנהרות גן עדן שסבב את הגן והדובר משליך את הכינוי של נהר הפישון שבגן העדן לנהר הנילוס, ובזה הוא עושה אנאלוגיה (השוואה, השלכה) בין גן העדן המקראי למצרים. התיאור הזה הוא מוגזם ולא ממשי, אבל זו הייתה דרכם של משוררי ספרד. רצה לציין את המקום הנפלא, את יופי ארץ מצרים בה שהה לפני הגיעו לארץ ישראל, בחברת הקהילה היהודית שם.

בית (טור) 9: וְהַקְּמוֹת יִרְקָרְקוֹת אֲדָמוֹת / וְלִרְקָמוֹת מְלַבְּשׁוֹת בְּגָדוֹת מְגִדּוֹת הַנִּילוֹס עוֹבֵר הַדּוֹבֵר לַתֹּאֵר אֶת שְׂדוֹת הָאָרֶץ וְהַדְּגָן שֶׁלָּהּ. קְמוֹת = שְׂדוֹת הַחִיטָה. הֵן יִרְקָרְקוֹת-אֲדוֹמוֹת, כְּלוֹמֵר בְּטֶרֶם הַבְּשִׁלְתָּם הֵן יִרוֹקוֹת וּבְהַמְשָׁךְ, בַּתְּהַלִּיךְ הַהִבְשָׁלָה, הֵן נַעֲשׂוֹת צְהוּבוֹת-אֲדָמָדְמוֹת. יֵשׁ כֵּאֵן מִשְׁחָק מִיֵּלִים, לִשׁוֹן נוֹפֵל עַל לִשׁוֹן: **הַקְּמוֹת** כֵּאֵילוֹ לְבוֹשׁוֹת בְּגָדֵי **רְקָמוֹת**, מַעִין צִימוּד בְּתוֹסַפַּת הָאוֹת ר'. **בְּגָדוֹת** = רִיבּוּי הַמִּילָה בְּגָד.

בית (טור) 10: וְרוּחַ יָם הַנִּיפָמוֹ, וְנִרְאוּ / כְּמוֹ מְשַׁתְּחוֹת אֶל אֵל וּמִדּוֹת...

רוח ים – כמובן היא הרוח המערבית, המניפה את הקמות, את שדות התבואה, אלו כלפי אלו ובתנועתן ברוח הן מדומות כאילו והן משתחוות לאלוהים. אולי כביטוי נפשי של הדובר המודה לאלוהיו על שהביאו אל ארץ מצרים היפה. או כביטוי-זיכרון מקראי להנפת העומר בתקופת המקדש: **"וְהִנִּיף אֶת-הָעוֹמֵר לִפְנֵי יְהוָה לְרִצְוֹנְכֶם מִמִּזְוֹרֹת הַשִּׁבֵּת וְנִיפְנוּ הַכֹּהֲנִים"**